



Achtergronddocument

Verantwoordingsonderzoek bij het Waddenfonds 2011

16 mei 2012

Algemene Rekenkamer
Lange Voorhout 8
Postbus 20015
2500 EA Den Haag

070 - 3424344
voorlichting@rekenkamer.nl
www.rekenkamer.nl



Inhoud

1	Over dit onderzoek	1
2	Beleidsinformatie	2
2.1	Prestatie 1: Implementatie van de programmatische aanpak van het Waddenfonds	2
2.2	Toelichting op het decentralisatieproces van het Waddenfonds	3
2.2.1	Inleiding: van oprichting tot decentralisatie van het Waddenfonds	3
2.2.2	Van tendersystematiek naar programmatische aanpak	4
2.2.3	Aandachtpunten voor 2012 en later	6
2.3	Prestatie 4: Inhoudelijke en financiële monitoring van lopende projecten	9
2.4	Toelichting op de besteding van het Waddenfonds tot en met 2011	9
2.4.1	Uitgangspunten van cofinanciering en bevoorschotting	10
2.4.2	Financieel verloop van het Waddenfonds tot en met 2011	10
2.4.3	Subsidieverstrekingen tot en met 2011	12
2.4.4	Economie en ecologie in projecten	13
2.4.5	Tijdigheid van projecten	14
2.4.6	Projecten met een groot subsidiebudget	16
3	Financiële informatie	17
3.1	Oordeel over financiële informatie	17
3.2	Overzicht per begrotingsartikel	19
4	Reactie minister van IenM en nawoord Algemene Rekenkamer	20
4.1	Reactie minister van IenM	20
4.2	Nawoord Algemene Rekenkamer	20
	Overzicht fouten en onzekerheden in de financiële informatie in het jaarverslag 2011 van het Waddenfonds	21
	Afkortingen	25
	Literatuur	26



1 Over dit onderzoek

1

In deze rapportage presenteren wij de resultaten van ons verantwoordingsonderzoek naar het *Jaarverslag 2011 van het Waddenfonds*, onderdeel van het *Jaarverslag van het Ministerie van Infrastructuur en Milieu (XII)*. Dit is een uitgebreide versie van onze rapportage, een beknopte versie van de rapportage over dit onderzoek hebben wij op 16 mei 2011 naar de Tweede Kamer gestuurd (Algemene Rekenkamer, 2012).

De bedrijfsvoering van het Waddenfonds is onderdeel van de bedrijfsvoering van het Ministerie van Infrastructuur en Milieu (IenM), waarover wij rapporteren in het *Verantwoordingsonderzoek naar het Ministerie van IenM (XII)*.

Leeswijzer

In ons verantwoordingsonderzoek kijken we naar:

- de beleidsinformatie (hoofdstuk 2);
- de financiële informatie in het jaarverslag (hoofdstuk 3).

Vanwege de decentralisatie van het Waddenfonds per 1 januari 2012 naar drie provincies (Friesland, Groningen en Noord-Holland) hebben we niet alleen het verantwoordingsonderzoek over het jaar 2011 uitgevoerd, maar hebben we in ons onderzoek ook twee andere onderwerpen betrokken:

- de besteding van het Waddenfonds tot nu toe; .
- het proces van decentralisatie van het Waddenfonds.

Bevindingen over deze extra onderzoeksactiviteiten nemen we op in de toelichting op de prestatiegegevens.

De reactie van de minister en ons nawoord daarbij staan in hoofdstuk 4.

Tot slot merken we op dat wij vanaf 1 januari 2012 geen onderzoekbevoegdheden meer hebben bij het Waddenfonds; deze bevoegdheden liggen sindsdien bij de Randstedelijke en Noordelijke Rekenkamer (provinciale rekenkamers). Wij houden met deze twee rekenkamers contact en informeren hen via dit achtergronddocument over de bevindingen van ons onderzoek naar het Waddenfonds.



2 Beleidsinformatie

2

Om te beoordelen of er voldoende relevante informatie over prestatiegegevens van voldoende kwaliteit voor de Staten-Generaal aanwezig is, hebben we twee prestaties voor het jaar 2011 van het Waddenfonds onderzocht:

- Prestatie 1: Implementatie van de programmatische aanpak van het Waddenfonds, waarmee versnippering van de uitgaven wordt voorkomen (§ 2.1). We geven vervolgens een toelichting op het proces van decentralisatie in § 2.2;
- Prestatie 4: Inhoudelijke en financiële monitoring van lopende projecten (§ 2.3). In § 2.4 lichten we de besteding en de belangrijkste ontwikkelingen van het Waddenfonds tot en met 2011 toe.

2.1 Prestatie 1: Implementatie van de programmatische aanpak van het Waddenfonds

In de begroting van 2011 van het Waddenfonds benoemt de minister van IenM onder andere de volgende prestatie: Implementeren van de programmatische aanpak van het Waddenfonds, waarmee versnippering van de uitgaven wordt tegengegaan (prestatie 1).

In het *Rapport bij het Jaarverslag van het Waddenfonds 2011* constateren we dat over deze prestatie informatie in het jaarverslag ontbreekt die wel relevant is voor de Tweede Kamer.

In het jaarverslag informeert de minister van IenM de Tweede Kamer niet over de volgende zaken:

1. De prestatie uit de begroting is niet gerealiseerd.
2. De provincies zijn verantwoordelijk geworden voor het leveren van deze prestatie vanwege de decentralisatie per 1 januari 2012.
3. De provincies verwachten in het tweede kwartaal van 2012 de besluitvorming over de definitieve organisatievorm en –inrichting van het Waddenfonds af te ronden.



Het concept van 'additionaliteit' van projecten is tot en met 2011 een belangrijk uitgangspunt geweest bij de subsidietoekenning: projecten die gesubsidieerd werden uit het Waddenfonds hadden zonder het Waddenfonds niet plaats kunnen vinden. Met andere woorden: het Waddenfonds is niet bedoeld geweest voor de financiering van regulier beleid. Over additionaliteit van projecten na de decentralisatie heeft het Ministerie van IenM geen afspraken gemaakt met de drie provincies. Het is daarom nog niet duidelijk in hoeverre additionaliteit in de toekomst een rol gaat spelen bij de uitvoering van het Waddenfonds.

3

In de volgende paragraaf geven we verdere achtergrondinformatie over de decentralisatie van het Waddenfonds.

2.2 Toelichting op het decentralisatieproces van het Waddenfonds

2.2.1 Inleiding: van oprichting tot decentralisatie van het Waddenfonds

Naar aanleiding van het advies van de Adviesgroep Waddenzeebeleid heeft het Kabinet besloten om additionele investeringen in de Waddenzee en het Waddengebied te doen en daarvoor het Waddenfonds op te richten (Tweede Kamer, 2004). Met subsidies uit het Waddenfonds moest het beheer van de Waddenzee verbeteren en moest extra worden geïnvesteerd in het gebied. In 2006 is de Wet op het Waddenfonds in werking getreden en in 2008 zijn de eerste subsidies toegekend. Gedurende de jaren 2008, 2009 en 2010 zijn drie subsidietenders geweest en is in totaal aan 54 projecten subsidie verleend. Voorbeelden van projecten die uit het Waddenfonds zijn gesubsidieerd zijn: herstel van kwelders, inrichting of herstel van locaties met toeristische betekenis voor het Waddengebied en herstel van of onderzoek naar natuurgebieden.

Vanaf 2010 heeft de minister van Infrastructuur en Milieu (tot oktober 2010 de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, VROM) meerdere malen met de Tweede Kamer gesproken over de bestuurlijke drukte bij de uitvoering van het Waddenfonds (Tweede Kamer, 2010a; 2010b). Uitkomst van deze overleggen en de wens van het kabinet om de besluitvorming dichterbij de burger te brengen (en tegelijkertijd een korting op het fonds te kunnen doorvoeren die bijdraagt aan de kabinetsbezuinigingen) heeft erin geresulteerd dat het Waddenfonds per 1 januari 2012 is gedecentraliseerd naar de provincies Friesland, Groningen en Noord-Holland. Vanaf dat moment heeft het Rijk geen taak bij en verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het



Waddenfonds en is de besteding van de middelen uit het Waddenfonds een autonome taak van deze provincies geworden. De afspraken ten aanzien van de decentralisatie zijn door de minister van IenM en de drie provincies vastgelegd in het Bestuursakkoord decentralisatie Waddenfonds (14 september 2011).

4

2.2.2 Van tendersystematiek naar programmatische aanpak

Gedurende de jaren tot decentralisatie heeft de minister van IenM bij de subsidietoekenning gewerkt aan de hand van de tendersystematiek; vanaf 2012 gaat dit veranderen en zullen de provincies gaan werken met een programmatische aanpak. Beide methoden lichten we hier toe.

De Tendersystematiek (2006-2011)

Gedurende een bepaalde periode (bepaald door de minister) kunnen projectplannen voor een Waddenfondssubsidie worden ingediend. Jaarlijks stelt de minister van IenM het subsidieplafond van de tender vast, afhankelijk van de (kwaliteit van de) ingediende projectvoorstellen kan de minister dit bedrag bijstellen. Tussen 2006 en 2011 zijn er drie tenders geweest, waarvoor bij elke tender aanvankelijk € 33 miljoen werd gereserveerd. Bij de eerste tender heeft de minister het plafond opgehoogd naar € 40,5 miljoen, bij de tweede tender heeft zij het plafond verlaagd naar € 27,8 miljoen en bij de derde tender opgehoogd naar € 36,7 miljoen. De minister bepaalt, op voorstel van de Adviescommissie en passend binnen de beschikbare bedragen in het Waddenfonds, een hoger of lager tenderbedrag.

De Dienst Landelijk Gebied (DLG, onderdeel van het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I), gemandateerd voor uitvoeringstaken van het Waddenfonds) beoordeelt de ingekomen projectvoorstellen op ontvankelijkheid. Dit betekent dat de DLG toetst of de projectvoorstellen in lijn zijn met de Wet op het Waddenfonds, de ministeriële regeling, de ontwikkelingsparagraaf uit de Planologische Kernbeslissing Wadden, het investeringsplan Waddenfonds (opgesteld voor 20 jaar) en het uitvoeringsplan Waddenfonds (opgesteld voor 5 jaar). Enkele toetsingspunten van de DLG zijn bijvoorbeeld:

- Er moet sprake zijn van additionaliteit: Wat is de toegevoegde waarde van het project? Had het project niet kunnen plaatsvinden zonder een subsidie van het Waddenfonds?
- Er moet sprake zijn van investering: Het Waddenfonds is een investeringsfonds, geen onderzoeksfonds. Projectplannen die primair gericht zijn op onderzoek worden in beginsel niet goedgekeurd.



De ontvankelijk verklaarde projectvoorstellen worden door IenM ter beoordeling voorgelegd aan de Adviescommissie Waddenfonds. De minister van IenM benoemt de voorzitter en de leden van de Adviescommissie, op voordracht van de regio. Deze commissie beoordeelt en rangschikt de projectvoorstellen op kwaliteit. In de adviescommissie zitten verschillende inhoudelijke experts die gezamenlijk tot de prioritering komen. Ook de Regiocommissie beoordeelt de ontvankelijk verklaarde projectvoorstellen. De regiocommissie bestaat uit verschillende politiek en bestuurlijk betrokkenen, zoals provinciale bestuurders en gemeentelijke bestuurders. De Regiocommissie toetst de projectvoorstellen op draagvlak in de regio.

In de meeste gevallen zijn de adviezen van de Adviescommissie en de Regiocommissie hetzelfde, maar niet altijd. De lijn van de minister is dat alleen aan projecten die door beide commissie positief zijn beoordeeld, een subsidie wordt toegekend. In geval van tegenstrijdigheid (positieve en negatieve) beoordeling zal de minister doorgaans afwijzen.

Op basis van de adviezen van de twee commissies en na het hebben gehoord van andere bewindspersonen die het mede aangaat (voornamelijk bij EL&I) besluit de minister van IenM welke projecten worden gesubsidieerd.

Programmatische aanpak (vanaf 2012)

In het jaar 2011 was de minister van IenM voornemens om een programmatische aanpak voor de besteding van het Waddenfonds op te stellen. Dit is echter niet gebeurd en de drie noordelijke provincies gaan deze programmatische aanpak in 2012 alsnog opzetten.

In het bestuursakkoord is afgesproken dat de provincies de minister van IenM uiterlijk op 1 januari 2012 informeren over de wijze waarop de provincies invulling geven aan de uitvoering van het Waddenfonds. Op 13 december 2011 hebben de drie provincies een brief aan de minister van IenM gestuurd met uitleg over de organisatie van het Waddenfonds na decentralisatie. Hierin informeren de provincies de minister van IenM over enkele plannen en besluiten, maar verwachten pas in het tweede kwartaal van 2012 definitief besloten te hebben over de definitieve organisatievorm en -inrichting van het Waddenfonds.

De provincies hebben wel besloten dat er een gemeenschappelijke regeling met rechtspersoonlijkheid wordt opgericht, dat er een uitvoeringsorganisatie en onafhankelijke kwaliteitscommissie zullen worden ingesteld en dat er wordt zorggedragen voor een evaluatie- en monitoringssystematiek voor het Waddenfonds. De precieze invulling hiervan is ten tijde van de brief nog niet duidelijk.



De minister van IenM heeft met de drie provincies afgesproken dat er in het tweede kwartaal van 2012 een tweede brief zal worden gestuurd aan de minister van IenM, waarin de provincies de minister informeren over definitieve wijze van uitvoering van het Waddenfonds. Wanneer de minister van IenM deze brief heeft ontvangen zal zij op haar beurt de Tweede Kamer informeren.

2.2.3 Aandachtpunten voor 2012 en later

In ons onderzoek naar het decentralisatieproces hebben we gezien dat er op het moment van overdracht van het Waddenfonds op 1 januari 2012 enkele punten zijn die nog moeten worden ingevuld door de provincies of die nog aandacht behoeven in de toekomst:

Additionaliteit van projecten

Het Waddenfonds biedt een belangrijke bijdrage voor ontwikkeling in de Waddenregio, maar was ten tijde van oprichting niet bedoeld om regulier beleid mee te financieren. In het bestuursakkoord zijn geen afspraken gemaakt over additionaliteit van projecten. In principe mogen provincies het concept van additionaliteit dus loslaten. Op dit moment is nog niet duidelijk of, en zo ja, hoe provincies zullen omgaan met het concept additionaliteit. Ook de Raad voor de Wadden wijst op dit punt in hun advies van december 2011 (Raad voor de Wadden, 2011).

Sanctiebeleid

Tot en met 2011 zijn veel gesubsidieerde projecten aanzienlijk vertraagd. De minister van IenM en de DLG bleken in de praktijk moeite te hebben met het inzetten van sancties, bijvoorbeeld aangaande de verwijtbaarheid van vertragingen. Deze is soms moeilijk vast te stellen. Daarnaast speelde voor de DLG en IenM de vraag of sanctiëring altijd nodig is of wenselijk is: dit hangt ook af van de oorzaak van de vertraging. Er is op moment van decentralisatie geen specifiek sanctiebeleid; IenM en de DLG waren voornemens om een sanctieregeling Waddenfonds op te zetten, maar hebben dit rond mei 2011 gestaakt vanwege de decentralisatie van het Waddenfonds. Het is niet duidelijk of en op welke wijze de provincies invulling geven aan sanctiebeleid. Wel zal de Algemene wet bestuursrecht als basis dienen voor sanctiebeleid.

Aanvragers van subsidie en bestuurlijke beïnvloeding

Na de decentralisatie op 1 januari 2012 mogen rijkspartijen geen aanspraak maken op middelen uit het Waddenfonds, dit is expliciet beschreven in het bestuursakkoord, artikel 5. Provincies kunnen wel



ontvanger zijn van gelden uit het Waddenfonds. Het risico dat hierin mogelijk schuilt, is dat provincies via bestuurlijke beïnvloeding de besteding van middelen uit het Waddenfonds zullen proberen te sturen. In 2010 adviseerde de Raad voor de Wadden de minister van IenM om niet over te gaan tot een 'volledige decentralisatie' van het Waddenfonds, maar om te kiezen voor een 'decentralisatie in medebewind' (Raad voor de Wadden, 2010). Dit laatste houdt in dat de uitvoering van en de besluitvorming over het Waddenfonds bij de provincies wordt neergelegd, maar dat het Rijk randvoorwaarden stelt en zeggenschap behoudt voor het waarmaken van de verantwoordelijkheden van de coördinerend minister. Een belangrijk argument van de Raad voor de Wadden hiervoor is, dat de schijn van belangenverstremgeling bij de subsidietoekenning moet worden vermeden. De minister van IenM heeft wel gekozen voor een volledige decentralisatie en daarom is het van belang in de toekomst de (schijn van) belangenverstremgeling nauwkeurig in de gaten te houden en hierop eventueel maatregelen te treffen. Mogelijke risico's en maatregelen hangen nog af van de precieze vormgeving van de Waddenfondsbesteding (de programmatische aanpak). De Raad voor de Wadden heeft ook in haar recent gepubliceerde advies (december 2011) de volgende onderwerpen aangestipt:

- De organisatorische uitdaging: er moeten voor complexe vraagstukken samenhangende maatregelen worden getroffen op meerdere terreinen, die voor alle partijen acceptabel zijn. De provincies moeten een algemeen maatschappelijke (regisserende) taak spelen en het Regiecollege Waddengebied (RCW) moet de concrete regisserende en kaderstellende rol op zich nemen, waarbij alle maatschappelijke partijen moeten worden ingeschakeld.
- Voor het terrein 'natuur' is inmiddels een overkoepelend streefbeeld opgesteld ('Naar een Rijke Waddenzee'), maar voor het terrein van de sociaaleconomische ontwikkeling is nog geen streefbeeld bepaald. Het risico bestaat dat er ad hoc-projecten worden uitgevoerd die de lokale schaal niet overstijgen en weinig samenhang hebben.

Geografische spreiding van projecten

Uit onze projectanalyse¹ blijkt dat van alle projecten:

- 23% in de provincie Friesland plaatsvindt;
- 30% in de provincie Groningen plaatsvindt;
- 30% in de provincie Noord-Holland plaatsvindt;

¹ Bij deze analyse heeft de Algemene Rekenkamer projecten die worden uitgevoerd binnen een provinciegrens (bijvoorbeeld door een gemeente binnen die provincie) gerekend tot die provincie. Bij projecten waarbij geen duidelijk geografische afbakening was, zoals bij de Waddenacademie, zijn deze gerekend tot het gehele Waddengebied.



- 17% in de gehele Waddenregio plaatsvindt.

8

In het bestuursakkoord zijn hierover geen afspraken gemaakt.

Monitoring en evaluatie

In het bestuursakkoord is afgesproken dat de provincies per 1 januari 2012 hebben zorggedragen voor een evaluatie- en monitoringssystematiek en onderling afspraken hebben gemaakt over de jaarlijkse openbare voortgangsrapportage. Hierbij is overigens niet afgesproken dat de minister van IenM wordt geïnformeerd, omdat de minister geen verantwoordelijkheid meer heeft. Voor de lopende projecten geldt dat monitoring en evaluatie volgens de oorspronkelijke wijze verloopt (zoals in de periode tot decentralisatie), maar voor de nieuwe projecten moet een nieuwe structuur worden ontwikkeld. De provincies hebben in een brief van 13 december 2011 aan de minister van IenM het volgende aangegeven: "Voor de nieuwe programma's wordt in samenhang met de ontwikkeling daarvan een daarbij passend systeem gebouwd dat toeziet op financiële, beleidsinhoudelijke en kennisinhoudelijke monitoring en evaluatie". Op dit moment is het dus nog onduidelijk hoe de provincies invulling geven aan de monitoring en evaluatie van het Waddenfonds.

Uitvoeringskosten in de toekomst

Afhankelijk van de gekozen manier van besteding (programmatisch, via subsidietenders, een combinatie) kunnen de apparaatskosten (uitvoeringskosten) variëren. Bij de oprichting van een onafhankelijke kwaliteitscommissie, uitvoeringsorganisatie en bestuur, zouden de totale uitvoeringskosten kunnen stijgen ten opzichte van de situatie vóór decentralisatie.

Intrekking van de Wet op het Waddenfonds

De Wet op het Waddenfonds is nog niet ingetrokken. Hierover informeert de minister de Tweede Kamer in het jaarverslag 2011: "De Wet op het Waddenfonds zal worden ingetrokken. Het Kabinet heeft daartoe een intrekkingwet in procedure gebracht". De minister heeft het voorstel van wet op 4 april 2012 aan de Tweede Kamer gezonden.



2.3 Prestatie 4: Inhoudelijke en financiële monitoring van lopende projecten

9

In de begroting van 2011 van het Waddenfonds benoemt de minister van IenM onder andere de volgende prestatie in 2011: Inhoudelijke en financiële monitoring van lopende projecten (prestatie 4).

In het *Rapport bij het Jaarverslag bij het Waddenfonds* constateren we dat over deze prestatie informatie in het jaarverslag ontbreekt die wel relevant is voor de Tweede Kamer.

Prestatie 4: inhoudelijke en financiële monitoring van lopende projecten.

In het jaarverslag informeert de minister van IenM de Tweede Kamer niet over het feit dat de helft van de lopende projecten vertraagd is, terwijl dat volgens ons wel relevante informatie is.

De minister van IenM heeft als prestatie geformuleerd om gedurende 2011 lopende projecten inhoudelijk en financieel te monitoren. In het jaarverslag informeert de minister van IenM de Tweede Kamer over de voltooide projecten en ook over de uitgaven in 2011. Daarnaast had de minister volgens ons ook inzicht kunnen geven in de status van lopende (nog niet voltooide) projecten. Uit ons onderzoek blijkt namelijk dat een groot aantal projecten vertraagd is en dat de vertraging van deze projecten bovendien aanzienlijk is.

Sinds de oprichting van het Waddenfonds in 2006 heeft de minister aan 54 projecten subsidie toegekend. Op 31 december 2011 zijn er 10 projecten afgerond, is één project ingetrokken en zijn 43 projecten in uitvoering. Van deze 43 nog lopende projecten zijn er 22 met zekerheid vertraagd. Dit houdt in dat de oorspronkelijk beoogde einddatum al is verstreken of dat er voor een lopend project al vertraging is voorzien. Voor deze vertraagde projecten geldt dat de helft meer dan een jaar vertraging heeft ten opzichte van oorspronkelijke projectplanning.

In de volgende paragraaf geven we verdere achtergrondinformatie over de besteding van het Waddenfonds sinds de oprichting in 2006.

2.4 Toelichting op de besteding van het Waddenfonds tot en met 2011

We hebben onderzoek gedaan naar de besteding van de middelen uit het Waddenfonds gedurende de looptijd van het fonds. De belangrijkste overkoepelende informatie en bevindingen bespreken we hier:



2.4.1 Uitgangspunten van cofinanciering en bevoorschotting

10

Bij elke subsidieverlening van het Waddenfonds moet sprake zijn van cofinanciering, deze eis staat in de Wet op het Waddenfonds. De aanvrager van de subsidie moet zelf een deel meebetalen of een andere subsidieverstrekker zoeken, zoals een gemeente of provincie. De totale subsidiabele kosten moeten in beginsel minimaal € 200.000 zijn om in aanmerking voor een Waddenfondssubsidie te komen.² In de subsidie-regeling van het Waddenfonds is nader uitgewerkt per type project wat het maximale percentage van cofinanciering is. Het uitgangspunt hierbij is dat projecten die bijdragen aan ecologische doelstellingen maximaal 90% subsidie kunnen ontvangen en dat projecten die bijdragen aan economische doelstellingen maximaal 40% subsidie ontvangen.³ De bijdrage uit het Waddenfonds is nooit meer dan 90%.

Gemiddeld heeft het Waddenfonds in de 54 projecten 59% van de projectkosten gesubsidieerd, de verdeling van deze percentages is als volgt:

- Bij 20 projecten was sprake van 20-49% subsidiebijdrage.
- Bij 13 projecten was sprake van 50-89% subsidiebijdrage.
- Bij 21 projecten was sprake van 90% subsidiebijdrage.

De Waddenfondssubsidie wordt na afloop van het project verstrekt, maar op verzoek van de subsidieaanvrager kan de DLG een subsidievoorschot (in termijnen) verstrekken. In totaal mag dit bedrag aan voorschotten niet groter zijn dan tachtig procent van het totale subsidiebedrag. Het feit dat de subsidieverstrekking achterloopt ten opzichte van de projectrealisatie is dus niet opmerkelijk; andersom, wanneer wel een relatief groot subsidiebedrag is verstrekt terwijl het project aanzienlijk vertraagd is, dan betekent dat dat niet geleverde prestaties al wel zijn gesubsidieerd. Van deze laatste situatie zijn eind 2011 geen opvallende projecten te noemen.

2.4.2 Financieel verloop van het Waddenfonds tot en met 2011

Oorspronkelijk was er in totaal voor het Waddenfonds € 800 miljoen beschikbaar. Figuur 2.1 geeft weer hoe dit bedrag tot nu toe is besteed. Nog voor de totstandkoming van de Wet op het Waddenfonds in 2006 heeft de minister van IenM voor de nadeelcompensatie kokkelvisserij € 122,4 miljoen uitgekeerd. Hierover heeft de minister de Tweede Kamer

² Onder bepaalde voorwaarden mogen projecten gebundeld worden om de totale projectkosten boven de € 200.000 te brengen.

³ In sommige gevallen zijn deze percentages lager, omdat Europese regelgeving dit voorschrijft.

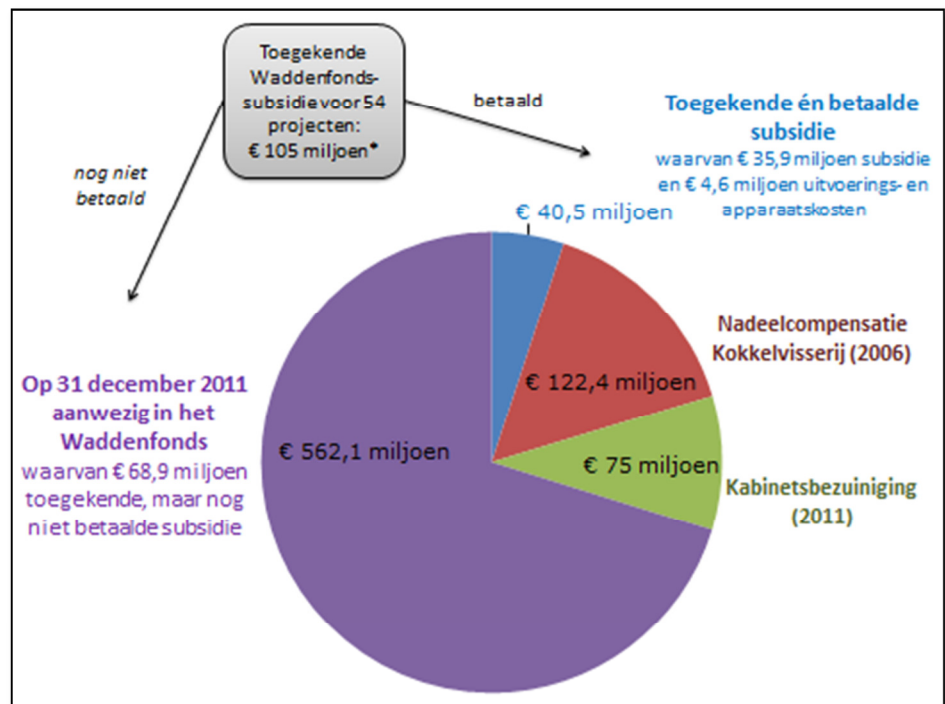


in 2005 geïnformeerd (Tweede Kamer, 2005). De minister gaf aan dat de nadeelcompensatie betaald mag worden uit de middelen bestemd voor het Waddenfonds, omdat de nadeelcompensatie ten goede komt aan het natuurbelang. Het resterende bedrag van € 677,6 miljoen is beschikbaar voor het Waddenfonds.

11

Figuur 2.1

Toekenning/besteding van de oorspronkelijke € 800 miljoen uit het Waddenfonds



* De bedragen van € 35,9 miljoen en € 68,9 miljoen tellen niet op tot € 105 miljoen: het verschil van € 0,2 miljoen wordt verklaard door afrondingsverschillen en vervallen verplichtingen.

Bron: Algemene Rekenkamer

Aangezien de € 122,4 miljoen voor de nadeelcompensatie van het Waddenfonds nog vóór de start van het Waddenfonds is afgetrokken, beschouwt IenM € 677,6 miljoen als totaalbedrag van het Waddenfonds. Dit bedrag wordt ook in de Wet op het Waddenfonds genoemd.

Van de in totaal € 677,6 miljoen is van 2007 tot en met 2011 € 105 miljoen subsidie toegekend aan projecten. Dit bedrag is eind 2011 nog niet daadwerkelijk uitgegeven, aangezien veel projecten nog in de uitvoeringsfase zijn en nog niet het gehele subsidiebedrag hebben ontvangen. Op 31 december 2011 is van de toegekende € 105 miljoen daadwerkelijk € 35,9 miljoen uitgegeven aan projecten. Daarnaast is € 4,6 miljoen uitgegeven aan uitvoeringskosten.



Het totaal van de openstaande verplichtingen van de toegekende subsidies bedraagt € 69,1 miljoen (€ 105,0 miljoen minus € 35,9 miljoen). Dit bedrag is toegekend aan projecten, maar nog niet betaald. Daarnaast is in 2011 € 0,131 miljoen aan verplichtingen vervallen, waardoor de verplichtingenstand ultimo 2011 € 68,9 miljoen bedraagt.

12

In 2011 heeft de minister de Tweede Kamer geïnformeerd dat er € 75 miljoen wordt bezuinigd op het Waddenfonds (Tweede Kamer, 2011), zoals geregeld in het *Regeerakkoord VVD-CDA 'Vrijheid en Verantwoordelijkheid'* (30 september 2010).

Het totale bedrag dat op 1 januari 2012 beschikbaar is in het Waddenfonds (de inhoud van het fonds) is € 562,1 miljoen. Dit bedrag bestaat uit toegekende subsidies (verplichtingen) van € 68,9 miljoen en de beschikbare (nog niet verplichte) middelen van € 493,2 miljoen.

Samenvattend ontstaat het volgende overzicht:

	Bedragen x € 1.000
Oorspronkelijk budget	800.000
Nadeelcompensatie kokkelvisserij	-122.400
Wet op het Waddenfonds	677.600
Efficiencykorting regeerakkoord	-75.000
Beschikbaar budget 2006-2027	602.600
Uitgaven 2006-2011	-40.517
Over te dragen aan het provinciefonds	562.083
waarvan reeds toegekend aan projecten	68.946

In het bestuursakkoord decentralisatie Waddenfonds (14 september 2011) hebben de minister van IenM en de drie noordelijke provincies afgesproken dat de nog te besteden middelen uit het Waddenfonds jaarlijks beschikbaar worden gesteld aan de drie provincies via een storting in het provinciefonds. Dit bedrag wordt beheerd door de provincie Friesland.

2.4.3 Subsidieverstrekingen tot en met 2011

Tabel 2.1 geeft nadere uitwerking van de subsidietoekenningen in de drie tenders. Hierbij is ook het bedrag (en percentage) van de cofinanciering opgenomen.



Tabel 2.1 Subsidietoekenningen van het Waddenfonds in tenders 1, 2 en 3

	Aantal toegekende projecten	Projectkosten in miljoen	Waarvan gesubsidieerd uit het Waddenfonds in miljoen
Eerste tender (2008)	19	€ 70,2	€ 40,5 (58%)
Tweede tender (2009)	17	€ 37,9	€ 27,7 (73%)
Derde tender (2010)	18	€ 70,3	€ 36,7 (52%)
Totaal	54⁴	€ 178,4	€ 105 (59%)

De projectkosten van de toegekende projecten variëren van € 53.500 tot € 25,7 miljoen, gemiddeld is dit per project is € 3,4 miljoen.

Uitvoerings- en apparaatskosten

In totaal bedragen de uitvoerings- en apparaatskosten tussen 2006 en 2011 € 4,6 miljoen. Uitvoeringskosten zijn de kosten voor de uitvoeringstaken van de DLG, de apparaatskosten bestaan uit de kosten van de beleidsdirectie IenM, de adviescommissie en vergaderkosten. Jaarlijks komt dit bedrag neer op circa € 1 miljoen.

2.4.4 Economie en ecologie in projecten

Het Waddenfonds is ingesteld naar aanleiding van een advies van de commissie-Meijer. Ten tijde van de start van het Waddenfonds was er geen sprake van een verdeling in economische en ecologische projecten: alle projecten moesten een ecologisch karakter hebben. Op het laatste moment is bij amendement-Atsma (Tweede Kamer, 2006) de Wet op het Waddenfonds aangepast. De economische component van projecten is toegevoegd aan de Wet en tevens is bepaald dat de verdeling van de projecten economisch/ecologisch 50:50 moest zijn.

De beslissing of sprake is van een economisch óf ecologisch project is in de praktijk niet altijd gemakkelijk te maken: hoe wordt bijvoorbeeld een combinatieproject gecategoriseerd? De DLG en IenM voeren over deze categorisering geregeld overleg en besluiten vervolgens een project in een van de twee categorieën te plaatsen. Uitgangspunt is dat een project wordt toegerekend aan de doelstelling waar dit project het meeste aan bijdraagt. Ook doet de Adviescommissie Waddenfonds in haar advies een uitspraak over het economisch of ecologisch karakter van een project.

⁴ Aanvankelijk waren 54 projecten toegekend, maar in december 2011 heeft een van de projecteigenaren zich teruggetrokken. De projectkosten waren € 227.250, waarvan 40% (€ 90.900) Waddenfondssubsidie.



De categorisering van projecten en de bijbehorende aantallen van subsidiebedragen gedurende de tenders 1, 2 en 3 (peildatum 31-12-2011) is weergegeven in tabel 2.2.

14

Tabel 2.2 Overzicht van projectverdeling in aantallen en bijbehorende subsidiebedragen.

Categorie	Aantal projecten	Percentage	Subsidie bedrag	Percentage
Natuur en landschap	26	49%	€ 62,5 miljoen	59,5%
Economie en energie	26	47%	€ 36,5 miljoen	34,8%
Kennis	2	4%	€ 5,9 miljoen	5,6%
Totaal	54	100%	€ 105 miljoen	100%

De minister van IenM heeft op 27 april 2011 de Tweede Kamer geïnformeerd over de verdeling van economische en ecologische projecten (Tweede Kamer, 2011). Hierin geeft de minister aan dat in de drie tenders ongeveer 60% is besteed aan ecologie. Op basis van het toegekend subsidiebedrag is dit juist, bij de berekening is kennis verdeeld over beide categorieën.

2.4.5 Tijdigheid van projecten

Ten tijde van de subsidieaanvraag moet de aanvrager onder andere een tijdpad van het project uiteenzetten. Wanneer gedurende het project blijkt dat dit tijdpad niet haalbaar is, kan de subsidieontvanger een gemotiveerd verzoek tot uitstel indienen. De DLG beoordeelt dit verzoek en kan een herziene verleningsbeschikking afgeven met de nieuwe einddatum van het project.

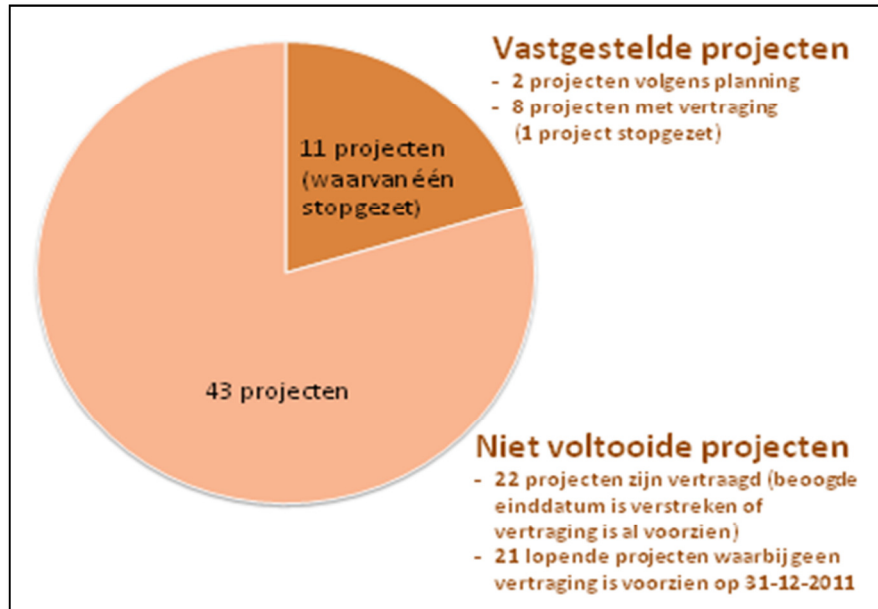
Uit onze analyse van de projecten blijkt dat eind 2011 volgens de oorspronkelijke planning 25 projecten zouden moeten zijn afgerond.

IenM heeft 11 projecten op 31 december 2011 als 'vastgesteld' aangemerkt. Uit onze analyse blijkt dat van deze 11 projecten: 2 projecten tijdig zijn afgerond, 1 project vroegtijdig is stopgezet en de overige 8 projecten zijn vertraagd voltooid. Figuur 2.2 geeft de verdeling van de projecten weer.



Figuur 2.2

Overzicht van de vaststelling van de in totaal 54 opgestarte projecten (situatie op 31-12-2011)



Van de projecten die op 31 december 2011 nog niet zijn afgerond (43), zijn er 22 met zekerheid vertraagd (de oorspronkelijk beoogde einddatum is reeds verstreken of er is al vertraging voorzien), de overige 21 lopende projecten kunnen in de toekomst projectstatus 'vertraagd' krijgen, als ze voor de beoogde einddatum niet zijn afgerond.

Op 31 december 2011 zijn 22 projecten met zekerheid vertraagd ten opzichte van de einddatum zoals ten tijde van de eerste subsidiebeschikking was afgesproken. Over de omvang van de vertraging valt te zeggen dat bijna de helft een jaar of meer vertraging heeft opgelopen, zie tabel 2.3.

Tabel 2.3 Omvang van vertraging in maanden van de in totaal 22 vertraagde projecten van het Waddenfonds (zoals bekend op 31 december 2011)

Vertraging	Aantal projecten
0-6 maanden	5
7-12 maanden	6
13 maanden of meer	11
Totaal	22

De redenen van projectvertraging variëren: Ze kunnen bijvoorbeeld te maken hebben met vergunningen, weersomstandigheden, grondaankopen of oteigeningsprocedures.



2.4.6 Projecten met een groot subsidiebudget

De vijf projecten met het grootste subsidiebudget samen met de status en enkele opvallende zaken zijn opgenomen in tabel 2.4.

Tabel 2.4 Overzicht van de vijf projecten met grootst projectbudget

Project	Budget in miljoen (waarvan subsidie)	Status 31-12-2011	Opvallende zaken
Noordelijke Elfstedenvaarroute (tender 1)	€ 25,7 (43%, € 11,1)	Niet voltooid, 30 maanden verstraagd	De totale subsidie is in beheer bij het Ministerie van Financiën gebracht (in het kader van schatkistbankieren). Op 31-12-2011 is circa € 1,3 miljoen van de subsidie besteed. Het project zal naar verwachting nog tot 1-1-2013 lopen. Over dit project is discussie in de media geweest of het project wel binnen de doelen van het Waddenfonds past.
Biogasleiding Noordoost Friesland (tender 3)	€ 22,9 (22%, € 5)	Niet voltooid, verloopt volgens planning (einddatum 1-12-2012)	Er is nog geen subsidie(termijn) verstrekt. Ruim een derde van de doorlooptijd is verstreken, project zit nog in het vergunningstraject, kans op vertraging is aanwezig.
Ruim baan voor vissen in het Waddengebied (tender 3)	€ 11,1 (57%, € 6,3)	Niet voltooid, verloopt volgens planning (einddatum 31-12-2015)	Dit is een langlopend project (5 jaar en 5 maanden). Er is nog geen subsidie(termijn) verstrekt. Vertraging van het project is mogelijk, omdat het kasritme naar achteren is verschoven.
Kwelderherstel Groningen (tender 1)	€ 10,4 (90%, € 9,3)	Niet voltooid, 12 maanden verstraagd	Project is nog niet afgerond, vertraging is al voorzien vanwege weersomstandigheden.
Hallumer Ryt (tender 1)	€ 9,6 (64%, € 6,1)	Niet voltooid, 36 maanden verstraagd	Vertraging wordt veroorzaakt door grondaankopen. Bij dit project is recent schatkistbankieren van toepassing. Inmiddels is 45% (€ 2,8 miljoen) subsidie verstrekt



3 Financiële informatie

17

In dit hoofdstuk staat ons oordeel over de financiële informatie in het jaarverslag 2011 van het Waddenfonds (§ 4.1). Vervolgens geven we een overzicht van de financiële informatie per artikel (§ 4.2).

De uitgaven van het Waddenfonds bedroegen in 2011 € 15,4 miljoen, de verplichtingen € 0,5 miljoen en de ontvangsten € 0,9 miljoen.

3.1 Oordeel over financiële informatie

Oordeel over de in het jaarverslag opgenomen financiële overzichten en over de rechtmatigheid van de verplichtingen, uitgaven, ontvangsten en balansposten in deze financiële overzichten

Inleiding

We hebben de financiële informatie in de volgende financiële overzichten van het jaarverslag 2011 van het Waddenfonds gecontroleerd:

- a. de verantwoordingsstaat met toelichting;
- b. de saldibalans met toelichting;
- c. de in de bedrijfsvoeringsparagraaf opgenomen rapportage over de rechtmatigheid van de verplichtingen, uitgaven en ontvangsten.

Verantwoordelijkheid van de minister van Infrastructuur en Milieu

Op grond van de Comptabiliteitswet 2001 (CW 2001) dient de minister een jaarverslag en een saldibalans op te stellen, die voldoen aan de in de CW 2001 en in daarop gebaseerde lagere regelgeving opgenomen eisen. Op grond van de CW 2001 dient de financiële informatie deugdelijk te zijn weergegeven en overeenkomstig de verslaggevingsvoorschriften te zijn opgesteld.

De minister is ook verantwoordelijk voor de rechtmatigheid van de verplichtingen, uitgaven, ontvangsten en balansposten in de financiële overzichten. Deze verplichtingen, uitgaven, ontvangsten en balansposten zijn rechtmatig als zij zijn tot stand gekomen in overeenstemming met de doelomschrijving van de toepasselijke begrotingsartikelen, de toepasselijke begrotingswetten, andere wettelijke regelingen,



overeenkomsten en beschikkingen. Voor verplichtingen, uitgaven en ontvangsten die gevoelig zijn voor misbruik en oneigenlijk gebruik dient de minister een toereikend beleid te voeren.

18

Verantwoordelijkheid van de Algemene Rekenkamer

Op grond van de CW 2001 is het de verantwoordelijkheid van de Algemene Rekenkamer om de financiële informatie in het jaarverslag en de saldibalans te controleren en haar oordeel vast te leggen in een rapport.

Wij hebben onze controle uitgevoerd in overeenstemming met de INTOSAI Fundamental Auditing Principles and Guidelines. Deze Standaarden vereisen dat wij ethische voorschriften naleven en dat wij onze controle plannen en uitvoeren om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dat de financiële overzichten geen afwijkingen van materieel belang bevatten.

Een controle omvat het uitvoeren van werkzaamheden gericht op het verkrijgen van controle-informatie over de bedragen en de toelichtingen die in de financiële overzichten zijn opgenomen. De geselecteerde werkzaamheden zijn afhankelijk van onze oordeelsvorming, met inbegrip van het inschatten van de risico's dat de financiële overzichten afwijkingen van materieel belang bevatten die het gevolg zijn van fraude en corruptie of fouten. Bij het maken van deze risico-inschatting nemen wij de interne beheersing die relevant is voor het opmaken van de financiële overzichten in aanmerking. Wij richten ons op het opzetten van controlewerkzaamheden die passend zijn in de omstandigheden, maar die niet tot doel hebben een oordeel te geven over de effectiviteit van die interne beheersing.

In verband met het budgetrecht van de Staten-Generaal richt de Algemene Rekenkamer haar controle zo in dat zij in staat is fouten en onzekerheden van materieel belang op artikelniveau te rapporteren.

De controle van de Algemene Rekenkamer richt zich op:

- de deugdelijke weergave van de financiële informatie en het voldoen aan de verslaggevingsvoorschriften;
- de rechtmatigheid van de verplichtingen, uitgaven, ontvangsten en balansposten.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.





Oordeel

Wij zijn van oordeel dat de in de financiële overzichten opgenomen financiële informatie deugdelijk is weergegeven en voldoet aan de verslaggevingsvoorschriften. Wij zijn voorts van oordeel dat de in de financiële overzichten opgenomen verplichtingen, uitgaven, ontvangsten en balansposten rechtmatig tot stand gekomen zijn.

3.2 Overzicht per begrotingsartikel

Het volgende overzicht toont per begrotingsartikel waar fouten of onzekerheden zijn geconstateerd in de rechtmatigheid of deugdelijke weergave van de inning en besteding van de middelen die de tolerantiegrenzen overschrijden. Daarnaast laat het overzicht zien welke artikelen gevolgen kunnen ondervinden van de onvolkomenheden die wij hebben geconstateerd.

Financiële informatie per begrotingsartikel, Waddenfonds

Zie AAL punt:										
	artikel dat gevolgen kan ondervinden van de onvolkomenheid (mogelijke gevolgen voor bijvoorbeeld rechtmatigheid, betrouwbaarheid gegevens of doelrealisatie)	Onvolkomenheid bij:							Tolerantiegrenzen overschreden?	Artikelniveau
	artikel waar fouten of onzekerheden in de rechtmatigheid of deugdelijke weergave zijn geconstateerd als gevolg van de onvolkomenheid									
Beleidsartikelen		⚙️ Bedrijfsvoering		€ Financiële info						
Art. nr.	Omschrijving	Gerealiseerde uitgaven 2011 (x1000)								
1	Waddenfonds	€	15.396							nee



4 Reactie minister van IenM en nawoord Algemene Rekenkamer

20

4.1 Reactie minister van IenM

De minister schrijft over de *financiële informatie*:

‘U stelt vast dat de in de financiële overzichten opgenomen financiële informatie deugdelijk is weergegeven en voldoet aan de verslaggevingsvoorschriften. U bent van oordeel dat de in de financiële overzichten opgenomen verplichtingen, uitgaven, ontvangsten en balansposten rechtmatig zijn. Ik neem hier met genoeg kennis van.’

Over de *beleidsinformatie* merkt de minister op:

‘U constateert dat meetbare prestatiegegevens in het beleidsverslag ontbreken. De decentralisatie van het Waddenfonds betekent dat deze verantwoordingsinformatie ook niet meer gepresenteerd zal worden.’

4.2 Nawoord Algemene Rekenkamer

Hoewel het Waddenfonds per 1 januari 2012 is gedecentraliseerd, lag de verantwoordelijkheid voor de afwikkeling van het Waddenfonds inclusief de verantwoording daarover in het jaar 2011 nog bij de minister. Wij zijn daarom van mening dat de minister ten onrechte geen informatie over prestaties en effecten in het jaarverslag 2011 heeft opgenomen. In verband met de decentralisatie naar de provincies Friesland, Groningen en Noord-Holland was het juist relevant om deze informatie in het jaarverslag op te nemen.



Overzicht fouten en onzekerheden in de financiële informatie in het jaarverslag 2011 van het Waddenfonds

21

Het totale overzicht van fouten en onzekerheden in deze bijlage bestaat uit de volgende tabellen:

A Verplichtingen

B/C Uitgaven + ontvangsten

B Uitgaven

C Ontvangsten

D Baten-lastendiensten

E Saldibalans

F Afgerekende voorschotten

We nemen alleen die tabellen (hierboven vet gedrukt) op over de onderdelen waarin we fouten en/of onzekerheden hebben geconstateerd.



Art. nr.	Omschrijving	Verantwoord bedrag *	Rechtmatigheid		Onzekerheid		Totaal F + O		Tolerantie overschreden?		Onzekerheid over volledigheid
			Deugdelijke weergave	Rechtmatigheid	Deugdelijke weergave	Rechtmatigheid	Deugdelijke weergave	Rechtmatigheid	Deugdelijke weergave	Rechtmatigheid	
01	Waddenfonds	16.274	4		5		9				-
08	Eindsaldo 2011	66.492	-		-		-				-
	Totaal	82.766	4		5		9				-
	* Uitsplitsing van het verantwoord bedrag naar uitgaven en ontvangsten vindt plaats in bijlagen B en C										
(1)	Totaal Uitgaven en Ontvangsten	82.766									
	Deugdelijke weergave										
	Procentuele fout	< 0,01%									
	Procentuele onzekerheid	< 0,01%									
	Rechtmatigheid										
	Procentuele fout	0,00%									
	Procentuele onzekerheid	0,00%									
(2)	Totaal										
	Deugdelijke weergave										
	Procentuele fout	< 0,01%									
	Procentuele onzekerheid	< 0,01%									
	Rechtmatigheid										
	Procentuele fout	0,00%									
	Procentuele onzekerheid	0,00%									



B. Uitgaven (€ x 1000)

Art. nr.	Omschrijving	Verantwoord bedrag	Fout		Onzekerheid		Totaal F + O		Tolerantie overschreden?		Onzekerheid over volledigheid
			Rechtmatigheid	Deugdelijke weergave	Rechtmatigheid	Deugdelijke weergave	Rechtmatigheid	Deugdelijke weergave	Rechtmatigheid	Deugdelijke weergave	
01	Waddenfonds	15.396	4	-	5	-	9	-	nee	-	-
08	Eindsaldo 2011	66.492	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Totaal	81.888	4	-	5	-	9	-	-	-	-
Individuele fouten in de deugdelijke weergave die de tolerantie overschrijden											
Art. nr.	Post										
	Totaal individuele fouten										
	Totaal uitgaven	81.888					0				
	Rechtmatigheid										
	Procentuele fout	< 0,01%	Tolerantiegrens niet overschreden								
	Procentuele onzekerheid	< 0,01%	Tolerantiegrens niet overschreden								
	Deugdelijke weergave										
	Procentuele fout	0,00%									
	Procentuele onzekerheid	0,00%									



F. Afgerekende voorschotten (€ x 1000)

Art. nr.	Omschrijving	Verantwoord bedrag	Fout		Totaal F + O		Tolerantie overschreden?		Onzekerheid over volledigheid
			Rechtmatigheid	Deugdelijke weergave	Rechtmatigheid	Deugdelijke weergave	Rechtmatigheid	Deugdelijke weergave	
		2.544	-	166	166	-	nee		
	Totaal afgerekende voorschotten 2011	2.544	-	166	166	-			
	Totaal afgerekende voorschotten								



Afkortingen

25

CW 2001	Comptabiliteitswet 2001
DLG	Dienst Landelijk Gebied
IenM	(Ministerie van) Infrastructuur en Milieu
INTOSAI	International Organization of Supreme Audit Institutions, het wereldwijde samenwerkingsverband van nationale rekenkamers
RCW	Regiecollege Waddengebied
SiSa	Single information, Single audit

Op www.rekenkamer.nl, onder dossier Verantwoordingsdag, staat een verklarende woordenlijst met begrippen die veel voorkomen in de rapporten over ons jaarlijkse verantwoordingsonderzoek.



Literatuur

26

Algemene Rekenkamer (2012). *Rapport bij het Jaarverslag 2011 bij het Waddenfonds*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2011-2012, 33 240 XII, nr. 3. Den Haag: Sdu.

Raad voor de Wadden, 2010. *Waddenfonds: Rijk of Regio?* Briefadvies 2010/05, december 2010. Leeuwarden: Raad voor de Wadden.

Raad voor de Wadden, 2011. *Regio aan het Roer, governance als uitdaging voor het Waddengebied*. Advies 2011/03, december 2011. Leeuwarden: Raad voor de Wadden.

Tweede Kamer (2004). *Brief van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en van Economische zaken en van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit aangaande de toekomst van het Waddenzeebeleid*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2003-2004, 29 684, nr. 1. Den Haag: Sdu.

Tweede Kamer (2005). *Brief van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer aangaande de voornemens omtrent het Waddenfonds*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2005-2006, 29 684, nr. 46. Den Haag: Sdu

Tweede Kamer (2006). *Gewijzigd amendement van de leden Atsma en Snijder-Hazelhoff aangaande de instelling van een Waddenfonds (Wet op het Waddenfonds)*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2006-2007, 30 594, nr. 12. Den Haag: Sdu.

Tweede Kamer (2010a). *Verslag van een Algemeen overleg aangaande het Waddenzeebeleid, vastgesteld op 10 maart 2010*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2010-2011, 29 684, nr. 84. Den Haag: Sdu.

Tweede Kamer (2010b). *Brief van de minister van Infrastructuur en Milieu aangaande de bestuurlijke organisatie van het Waddengebied*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2010-2011, 29 684, nr. 88. Den Haag: Sdu.

Tweede Kamer (2011). *Brief van de minister van Infrastructuur en Milieu aangaande de beschikbare middelen in het Waddenfonds*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2010-2011, 29 684, nr. 98. Den Haag: Sdu.